

*Nuorten velkaongelmat –
velkatyytit, selviytyminen ja vastuukysymykset*

NUORET JA VELKA

-AKATEMIAHANKKEEN TUTKIMUSKOOSTEITA

Suomen Akatemian rahoittama projekti

NUORET JA VELKA
1.9.2013 – 31.8.2017

NUORET JA VELKA

-AKATEMIAHANKKEEN TUTKIMUSKOOSTEITA

Toimittanut **Marja-Leena Niemi**

Suomen Akatemian rahoittaman
hankkeen NUORET JA VELKA
Koostejulkaisu 22.3.2017
Lapin yliopisto
Rovaniemi 2017

© Lapin Yliopisto & Tuula Linna, Marja-Leena Niemi, Maarit Hovila, Kati Rantala, Karoliina Majamaa, Atte Oksanen, Mikko Aaltonen, Anssi Keinänen, Niko Vartiainen, Emmi Muhonen, Anna-Riitta Lehtinen

tuula.linna@ulapland.fi
marja-leena.niemi@ulapland.fi
maarit.hovila@ulapland.fi
kati.rantala@helsinki.fi
karoliina.majamaa@helsinki.fi
atte.oksanen@uta.fi
mikko.aaltonen@helsinki.fi
anssi.keinänen@uef.fi
niko.vartiainen@uef.fi
emmi.muhonen@uef.fi
anna-riitta.lehtinen@helsinki.fi

Kansi: Heidi Pöysä ja Reetta Linna

ISBN 978-952-484-972-2 (nid.)

ISBN 978-952-484-973-9 (pdf)

Sisällysluettelo

Tuula Linna: ESIPUHE.....	4
Tuula Linna: VELKAANTUNUT LAPSI JA NUORI – SUOMALAISEN PIKALUOTTOSÄÄNTELYN JA INSOLVENSSIOIKEUDEN NÄKÖKULMA.....	6
Karoliina Majamaa – Kati Rantala: NUORTEN VELKAONGELMAT 2000-LUVUN SUOMESSA: empiiristä tarkastelua.....	19
Atte Oksanen – Mikko Aaltonen – Kati Rantala: SUOMALAISTEN NUORTEN AIKUISTEN VAKAVAT TALOUDELLISET ONGELMAT: rekisteritutkimus ulosotosta ja elämänkäänteistä vuosina 2005 – 2013.....	33
Anssi Keinänen – Niko Vartiainen: PIKALUOTTOJEN VALVONNAN TOIMI- VUUS: nykytila ja kehitystarpeet.....	46
Anna-Riitta Lehtinen: NUORTEN ASUNTOLAINOJEN TAKASINMAKSU JA TALOUSOSAAMINEN.....	55
Marja-Leena Niemi: ENSIASUNNON OSTAJAN HAASTEITA.....	70
Maarit Hovila: ALAIKÄISEN VELALLISEN TALOUDELLINEN PERUSOIKEUSASEMA JA OMAISUUDENSUOJA.....	103
Emmi Muhonen: OTA KOPPI, JOS SAAT – ALAIKÄISTEN LASTEN VELKAONGELMAT VIRANOMAISNÄKÖKULMASTA.....	114
LIITE: Julkaisut.....	119

Nuorten velkaongelmat 2000-luvun Suomessa: empiiristä tarkastelua

TIIVISTELMÄ TUTKIMUSHANKKEESTA

Tutkimusasetelma

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin (Krimo) toteuttamassa Nuoret ja velka - konsortion osatutkimushankkeessa kiinnostuksen kohteena oli nuorten velkaantuminen ja velkaongelmat. Kysyimme, millaisia velkoja 15–35-vuotialla nuorilla on, miten velkaantuminen ja velkaongelmat liittyvät ikään ja eri elämänvaiheisiin ja minkälaisia selviytymiskeinoja nuoret aikuiset käyttävät erilaisissa maksuvaikeuksissa. Käsittelemme velkaongelmaa sekä subjektiivisena että objektiivisena ilmiönä. Subjektiivinen velkaongelma tarkoittaa tässä yhteydessä kokemusta jonkinasteisesta vaikeudesta suorittaa maksuvelvoitteita. Objektiivista velkaongelmaa ilmentävät perintä, velkomustuomio, maksuhäiriömerkintä ja ulosotto.

Tutkimusta motivoi *empiirisen perustiedon tarve*, jotta velkaongelmia pystytään ehkäisemään ja hoitamaan tarkoituksenmukaisin tavoin. Velkaongelmia on kuitenkin vaikea tutkia, joten varsinkin yleistettävissä olevaa empiiristä tutkimusta on ollut vähän. Velkaongelmien hoitoon suunniteltu oikeudellinen järjestelmä on moniselkoinen, ja aineiston hallinta (liittyen esimerkiksi velkomustuomioihin ja ulosottoon) edellyttää perehtymistä järjestelmän eri ulottuvuuksiin. Kyselyissä on omat pulmansa liittyen siihen, kuinka saada juuri niitä henkilöitä tarttumaan lomakkeeseen, joilla on eniten taloudellisia ongelmia ja kenties heikko koulutus- tai työllistymistäusta. Haasteeseen kuitenkin tartuttiin. Käytössä oli useita empiirisiä aineistoja, kuten tilastoja, asiakirjoja, rekisteriaineistoja, nettikeskusteluja ja kysely. Niiden avulla tarkastelimme laajasti nuorten velkaongelmien taustalla olevia syitä ja niistä johtuvia oikeudellisia seurauksia.

Tarkasteltaessa nuoria ja velkaa ensimmäiseksi kannattaa huomioida *iän merkitys*. Ikä määrittää oleellisesti mahdollisuutta velkaantua ja joutua siitä oikeudelliseen vastuuseen. Nuoren itsensä tuottama objektiivinen velkaongelma saattaa syntyä jo 15 vuotta täyttäneelle, sillä rikosvastuu alkaa 15-vuotiaana ja 15–17-vuotiaat ovat rajoitetusti oikeustoimikelpoisia. Usein 15–17-vuotiaiden velkaongelmat liittyvätkin erilaisiin liikenteeseen liittyviin sakkorangaistuksiin ja rikkomuksiin. Sen sijaan alle 15-vuotiaille kirjatut ulosottovelat ovat lähtökohtaisesti peräisin vanhemmilta (ks. tarkemmin Hovila sekä Muhonen tässä koosteessa).

Vanhemmat ovat velvollisia elättämään alaikäiset lapsensa. Nuoren kuluttaminen koituukin etupäässä vanhempien kustannettavaksi siltä osin kuin se ylittää nuoren käytettävissä olevat ansiot ja taskurahat. Sitä vastoin 18 vuotta täyttäneet nuoret aikuiset voivat tehdä sitovia oikeustoimia kuten tuotteisiin, palveluihin ja luottoihin liittyviä sopimuksia. Käytännössä tämä näkyy velkaongelmien muotojen ja määrien huomattavana lisääntymisenä nuorilla aikuisilla.

Hankeen eri osatutkimukset

Tässä koontiteoksessa esittämämme tarkastelut perustuvat jo julkaistuihin tai viimeaikaisiin, toistaiseksi julkaisemattomiin analyysihin. Ensimmäinen tarkastelun kohde on *15–17-vuotiaiden velkaongelmat*²³. Tässä ikäryhmässä erityisesti mopoilu ja joukkoliikenteen tarkastusmaksut aiheuttavat maksuseuraamuksia ja ulosottoja (ks. Rantala, Majamaa & Oksanen 2015). Analyysi erittelee maksujen luonnetta ja niiden muodostumisen syitä tilastoihin, rekisteriaineistoihin ja mopoilijoiden omiin selostuksiin perustuen.

Toisessa osa-alueessa esittelemme *nuorille aikuisille suunnatun internet-kyselyn* tuloksia. Kyselyllä halusimme tarkastella, miten nuoret aikuiset reagoivat maksuvaikeuksiin ja velkaongelmiin ja minkälaisia vaikutuksia velkaongelmilla on heidän arkeensa. Tämä osio perustuu aikaisemmin julkaistuun raporttiin (Majamaa & Rantala 2016) ja vielä julkaisemattomaan analyysiin.

Kolmanneksi analysoimme *eri-ikäisten saamia velkomustuomioita* vuosien 2012–2016 välillä. Kiinnostuksen kohteena ovat erityisesti 18–24- ja 25–34-vuotiaiden velkomustuomiot ja niissä tapahtuneet muutokset iän, sukupuolen, velkatyyppien ja velkapääomien suhteen. Erityisenä tarkastelun kohteena on *pikavippien* osuus nuorten aikuisten saamista velkomustuomioissa. Osio perustuu jo julkaistuun raporttiin (ks. Majamaa, Rantala & Sarasoja 2016) ja vielä julkaisemattomaan analyysiin²⁴.

Edellä kuvatun analyysin yhtenä tarkoituksena oli selvittää, mikä on ollut vuonna 2013 voimaantulleen korkokattosääntelyn vaikutus pikavipeistä koituviin velkaongelmiin. Hankkeen neljännessä osa-alueessa on eritelty kyseistä *lainvalmistelua eli tarkemmin hallituksen esitystä* (78/2012) argumentaation analyysin keinoin (Rantala 2016). Tekstin tarkkaan lähilukuun perustuva analyysi on niin erityyppinen kuin muut hankkeen osa-alueet, että sitä ei avata tässä koosteessa tarkemmin. Kaiken kaikkiaan kyseinen analyysi kertoo empiirisen velkatutkimuksen tärkeästä merkityksestä taustatiedon tuottajana velkasääntelyä valmisteltaessa.

Tutkimushankkeeseen kuuluu viidentenä myös *ulosoton rekisteriaineistoon* (ja muihin rekisteritietoihin) perustuva analyysien kokonaisuus (erityisesti Oksanen, Aaltonen & Rantala 2015 & 2016 ja Oksanen ym. 2017). Analyysien avulla voitiin yleistettävästi arvioida ulosotossa olevien henkilöiden määrää, sosiodemografisia taustoja, joidenkin elämänmuutosten merkitystä ja ulosottotilanteen kehitystä 2000-luvun nuorilla ja nuorilla aikuisilla. Atte Oksanen ja kollegat esittelevät nämä analyysit koosteen seuraavassa luvussa (”Suomalaisten nuorten aikuisten vakavat taloudelliset ongelmat: rekisteritutkimus ulosotosta ja elämäntilanteista vuosina 2005–2013”).

²³ Teksti perustuu osittain jo julkaistuun artikkeliin (Rantala & Majamaa 2015).

²⁴ Vaikka hanke päättyy, velkatutkimus Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa jatkuu. Velkomustuomioista koostuvaan aineistoon tullaan jatkossa lisäämään Tilastokeskukselta saatavia taustamuuttujia. Niiden avulla voidaan tarkastella, kuinka sosiodemografiset tekijät liittyvät erityyppisestä kulutusikäytymisestä, kuten pikavipeistä syntyviin velkaongelmiin. Tällaista tutkimusta ei ole Suomessa aiemmin tehty, ja asetelma on kansainvälisestikin ainutlaatuinen. Meneillään on myös velkomustuomion saaneiden oikeusturvaa koskeva analyysi. Tavoitteena on lisäksi analysoida tarkemmin maksuhäiriömerkintöjen muotoutumista ja tilastointia sekä jälkiperintää.

Haluamme erikseen korostaa, että tämä kirjoitus kokoaa lähtökohtia ja tuloksia vain Krimon Nuoret ja velka -tutkimushankkeen julkaisuista ja analyysistä. Kirjoitus ei sisällä kirjallisuuskatsausta eikä viittauksia hankkeen ulkopuolisiin tutkimuksiin. Aiheeseen liittyvää laajempaa tutkimuskeskustelua on esitelty hankkeen julkaisuissa. Uutena ulottuvuutena tässä kirjoituksessa ovat kuitenkin monet konkreettiset suositukset, joita ei ole esitelty aiemmissa julkaisuissa.

Keskeiset tulokset ja johtopäätökset

Teini-ikäisten ja nuorten aikuisten velkaongelmat ovat ilmiönä monisyisiä. Ennen täysi-ikäisyyttä velkaongelman aiheuttaa usein liikkuminen, kuten mopoilu tai joukkoliikenteen käyttö ilman siihen oikeuttavaa lippua, eikä kuluttamiseen perustuva vakava velkaantuminen ole mahdollista. Täysi-ikäisyyden myötä erilaisten sopimusten solmiminen aktualisoituu, mikä tarkoittaa lisääntyvää vastuunottoa arjen taloudellisista rakenteista sekä uusia kuluttamisen mahdollisuuksia. Uuden asetelman myötä velkaantumisen kirjo laajenee ja velkaantuneen oman taloudenhallinnan sekä yhteiskunnan tukipalvelujen merkitys kasvaa. Nuoren on vaikea varautua etukäteen kaikkiin täysi-ikäisyyden mukanaan tuomiin uusiin vastuisiin ja mahdollisuuksiin. Yhteiskunnan palvelu- ja tukijärjestelmissä onkin syytä tiedostaa, kuinka suuri merkitys 18 vuoden iällä on nuoren elämään taloudellisessa mielessä.

Alaikäisenä (15–17-vuotiaana) saaduilla oikeudellisilla ja taloudellisilla sanktioilla saattaa olla pitkäaikaisia vaikutuksia nuoren elämään. Analyysimme mukaan kyseisiä sanktioita (mukaan lukien ulosotto) tuottavat varsinkin mopoilu ja joukkoliikenteen tarkastusmaksut. Etenkään sakoilla ei tunnu olevan merkittävää ennalta estävää vaikutusta mopoilun tuottamiin ongelmiin. Konkreettiset rajoitukset saattaisivat toimia tehokkaampina pelotteina; näin aineiston nuoret itsekin esittävät. Tutkimuksessa saatujen tulosten perusteella ehdotamme, että poliisin määräämät sanktiot painottuisivat mopolla liikkumisen rajoittamiseen, kuten kilpien poistoon ja mopokortin hyllyttämiseen määräajaksi, tai ankarammissa tuomioissa ajokortin suorittamisen lykkäämisen. Nämä rajoittaisivat lähinnä nuorten itsenäistä liikkumista, kun taas laiminlyödyillä taloudellisilla sanktioilla on usein huomattavasti kauaskantoisempia ja kokonaisvaltaisempia seurauksia. Myös alaikäisiin kohdistuvien joukkoliikenteen tarkastusmaksujen nykyjärjestelmälle olisi mielekästä miettiä vaihtoehtoa.

Nuorille aikuisille suunnatun internet-kyselyn perusteella ongelmallisessa tilanteessa olivat etenkin ne alle 20-vuotiaat, joilla oli velkaa. Heillä velkaongelma oli kuitenkin harvemmin ehtinyt muotoutua vakavaksi, mikä on tärkeä huomio ehkäisevän työn näkökulmasta. Toinen selkeästi erottuva ongelmavelkaantuneiden ryhmä olivat korkeintaan peruskoulun varaan jääneet. Myös ennenaikaisesti eläkkeelle jääneet ja pitkäaikaissairaajat olivat heikossa tilanteessa; samoin työttömällä, perhevapaalla ja ase- tai siviilipalveluksessa olevilla oli keskimääräistä useammin velkojen takaisinmaksuvaikeuksia. Velkaongelmien taustalla olikin yleisesti ottaen usein matalat tulot, vähäinen koulutus sekä laaja-alainen velkaantuminen. Myös elämäntilanteiden muutokset, kuten työttömäksi jääminen, parisuhteen loppuminen ja oma vakava sairastuminen sekä opintojen keskeyttäminen, olivat vahvasti mukana velkaongelmissa. Myös lapsen saaneet nousivat esiin riskiryhmänä. Nämä tulokset ovat pitkälti samansuuntaisia kuin ulosottorekisteriaineiston analyysissä (ks. Atte Oksasen ja kollegoiden kirjoitus seuraavassa luvussa).

Tarkastelun kohteena olleet nuoret aikuiset ovat monelta osin kuitenkin hyvin heterogeeninen ryhmä, ja heidän asemansa yhteiskunnassa vaihtelee. Internet-aineiston analyysin mukaan

vanhemmat toimivat usein nuorten aikuisten turvaverkkona esimerkiksi nuoren opiskellessa, jäädessä työttömäksi ja/tai sairastuessa vakavasti. Kaikilla ei ole kuitenkaan vanhempia, jotka voivat tai haluavat auttaa taloudellisesti. Vaikka suomalainen yhteiskunta pyrkii mahdollistamaan jokaiselle koulutuksen, nuorten lähtökohdat kouluttautua ovat hyvin erilaiset, ja siirtyminen lainamuotoiseen opintotukeen vahvistaa tätä. Jatkossa yhteiskunnan täytyy etenevästi kiinnittää huomiota nuorten aikuisten tasavertaiseen mahdollisuuteen suorittaa peruskoulun jälkeinen tutkinto. Tämän turvaaminen on ensiarvoisen tärkeää etenkin niille nuorille, joille on eri syiden takia kertynyt velkataakkaa. Koska riskiryhmänä on myös lapsen saaneet nuoret aikuiset, maanlaajuisesti kattavassa neuvolajärjestelmässä voitaisiin ohjata taloudellisiin ongelmiin ajautuneita perheitä olemassa olevan avun piiriin osana lapsen hyvinvoinnin tukemista.

Maksuvaikeuksiin liittyi usein mielialaoireita, kuten univaikeuksia, ahdistusta ja ärtymystä. Myös häpeän tunne sekä saamattomuus hoitaa arkisia asioita olivat yleisiä maksuvaikeuksia kokevilla. Internet-aineiston analyysin mukaan naiset kokivat näitä miehiä hieman yleisemmin ja vanhemmat ikäryhmät nuorempia yleisemmin. Naiset myös keskustelivat maksuvaikeuksistaan läheistensä kanssa yleisemmin kuin miehet ja saivat läheisiltään yleisemmin taloudellista apua. Yleinen ilmapiiri vaikuttaa siihen, miten taloudellisista vaikeuksista puhutaan. Jotta maksuvaikeuksista puhumista ja avun hakemista ei koettaisi hävettävänä, ja jotta ongelma ei avun hakemattomuuden myötä pahenisi, peräänkuulutamme avoimempaa suhtautumista maksuvaikeuksiin. Toisaalta tämän edellytyksenä on se, että kun velkaantunut henkilö päätyy hakemaan apua, järjestöillä ja yhteiskunnan toimijoilla on riittävästi resursseja neuvontaan ja tukemiseen. Myös ennaltaehkäisevään työhön liittyviä resursseja tulisi lisätä, jolloin yhä useampi nuori aikuinen välttyisi vakavilta velkaongelmilta.

Kyselyn myönteisenä tuloksena voitaneen pitää sitä, että vastaajat pyrkivät parantamaan taloudellista tilannettaan aktiivisesti. Etenkin alle 25-vuotiaat olivat lisänneet työtunteja tai etsineet lisätyötä, kun taas yli 25-vuotiaat pyrkivät pienentämään asumiskustannuksiaan eri tavoin. Lisäksi erityisesti naisvastaajat pyrkivät aktiivisesti parantamaan taloudellista tilannettaan vähentämällä kulutustaan, ostamalla tarvitsemansa tavaran käytettynä tai myymällä käytettyjä tavaroita tai vaatteita esimerkiksi kirpputorilla.

Vuonna 2013 voimaan tulleella, *pienlainoille korkokaton asettaneella lakimuutoksella* näyttää olleen positiivista vaikutusta etenkin nuorten aikuisten velkaongelmien ehkäisyyn, tosin ongelmat eivät ole kokonaan poistuneet. Pikavippien ja muiden kulutusluottojen osuus on selvästi vähentynyt viime vuosina nuorten aikuisten saamien velkomustuomioiden aiheuttajana, mutta niiden osuus oli yhä huomattava vuonna 2016. Lisäksi pikavippeihin liittyvien velkojen keskimääräinen suuruus on pikavippiuudistuksen myötä merkittävästi kasvanut. Etämyynnin ja tililuottojen osuus on puolestaan selvästi lisääntynyt nuorilla aikuisilla vuosien 2013 ja 2016 välillä.

Oikeusministeriössä on mahdollisesti alkamassa uuden luotonantoa rajoittavan lakiuudistuksen valmistelu (OM 2017). Velkomustuomioaineistojen analyysi osoitti, että tarjontaa rajoittavalla lakimuutoksella voi olla aitoa vaikutusta velkaongelmiin, joskin muutokset voivat olla monen suuntaisia – tarkoituksenmukaisen lain valmistelu ei ole helppoa. Aiempi korkokattosäätely jätti pikavippien tarjoajille mahdollisuuden eräänlaiseen lainkiertoon; nähtäväksi jää, kuinka siihen pystytään jatkossa vastaamaan. On perusteltua myös vaatia ja varmistaa, että luotonantaja selvittää asiakkaan luottokelpoisuuden huolella. Voi myös pohtia, olisiko alle 20-vuotiaiden velanottoa kenties syytä rajoittaa. Lisäksi ns. positiivinen luottorekisteri rajoittaisi

joltain osin uusien lainojen myöntämistä henkilöille, joilla on jo selviä vaikeuksia aikaisemmin otettujen lainojen takaisinmaksussa.

Lopuksi toteamme, että nuorten aikuisten kokemattomuus taloudellisten asioiden hoidossa, täysi-ikäiselle avautuvat monipuoliset kulutusmahdollisuudet, epävakaat työmarkkinat ja ylipäänsä nuoren siirtyminen yhä itsenäisempään elämään ovat haastava yhdistelmä. Keskeiseen rooliin nousevat myös nuorille muodostuvat kulutusvalinnat ja -tottumukset. Yleinen elämänhallinnan tukeminen ja syrjäytymisen ehkäisy muodostavat velkaongelmien ehkäisyn perustan, mutta lisäksi tarvitaan voimavaroja ja halua tukea aikuistuvia nuoria eri elämänvaiheiden riskit tiedostaen. Useimmilla nuorilla taloudellinen tilanne on usein tiukka, eikä siinä ole juurikaan joustoa. Tällöin pienikin muutos maksukyvyssä saattaa realisoida velkaongelman. Olisikin tärkeää, että julkinen ja järjestötason tukiverkosto on riittävä erityisesti aikuistumisen kynnyksellä ja sen alkumetreilla. Tukiverkoston pitäisi pystyä tarjoamaan nopeasti ja joustavasti tietoa ja apua nuorten taloudenhallinnan tueksi sekä tilapäistä taloudellista apua joustavalla takaisinmaksulla.

15–17-VUOTIAIDEN VELKAONGELMAT

Ulosottotietojen perusteella oli alustavasti selvää, että teini-ikäisten ulosottovelat syntyvät pitkälti liikkumisesta: joukkoliikenteen tarkastusmaksuista tai mopoilusta. Myös ulosottoon päätyvät sakot perustuvat tilastojen mukaan pitkälti mopoiluun. Näiden havaintojen innoittamina kirjoitimme artikkelin nuorten mopoilusta koituvista laittomista ulottuvuuksista ja niiden oikeudellisista ja taloudellisista seuraamuksista (Rantala, Majamaa & Oksanen 2015). Aineistona oli ulosottorekisterin ja rikesakko- ja rangaistusmääräystilastojen lisäksi poliisin kirjaamia rangaistusmääräyssakkojen teonkuvauksia ja nuorten käymiä internet-keskusteluja. Tämä kirjoitus on tiivistys kyseisestä artikkelista; *kehottammekin tämän jakson sisällön osalta viittaamaan suoraan alkuperäiseen artikkeliin, ei tähän kirjoitukseen.*

Mopoilusta nuorelle voi seurata rike- tai rangaistusmääräyssakko, veroseuraamuksia tai lisävakuutusmaksuja²⁵ sekä maksuveloitteiden laiminlyönnistä johtuvia muita oikeudellisia seuraamuksia. Mopoiluun liittyvät rike- ja rangaistusmääräyssakot määrätään osin samoista syistä, mutta rangaistusmääräyssakon perusteena on aina vakavampi rikkomus. Tällöin sakon suuruus määräytyy tulojen ja maksukyvyn mukaan.

Tuoreimmat tarkat erittelyt 15–17-vuotiaiden rikesakkojen syistä löytyivät vuodelta 2008 (Tilastokeskus 2010, 338–349). Tilastojen perusteella alaikäisten kolme merkittävintä *rikesakon* syytä olivat: varusteiltaan ja kunnoltaan määräysten vastaisen ajoneuvon kuljettaminen (23 %), suojakypäräriike (21 %) ja turvavyöriike (9 %). Saimme ilmiöstä lisätietoa luokittelemalla sata (n=100) rangaistusmääräyssakkoa²⁶, jotka poliisi oli kirjannut alle 18-vuotiaille mopoilijoille vuonna 2011. Analyysin perusteella 15–17-vuotiaat saivat mopoiluun liittyviä *rangaistusmääräyssakkoja* erityisesti mopon virittämisestä (n=63), varusteiltaan tai kunnoltaan määräysten vastaisen ajoneuvon kuljettamisesta (n=34) ja liikennesääntöjen

²⁵ Mopoa virittäessä muutoksia tehdään pääasiassa pakoputkeen, sen voimansiirtojärjestelmään tai moottoriin. Tällöin mopon huippunopeus kasvaa yli rakenteellisen 45 km/h ja/tai bensiinimoottorin sylinteritilavuus kasvaa. Mopo rinnastetaan tällöin useimmiten rekisteröimättömään kevytmoottoripyörään. Vuosittain Trafi verottaa noin tuhatta viritettyä mopoa moottoripyöränä.

²⁶ Rikosten ja seuraamusten tutkimusrekisteristä löytyi 3 826 mopoiluun liittyvää rangaistusmääräyssakkoa aikavälillä 1.1.–31.12.2011.

rikkomisesta (n=28), tässä lähinnä huomattavan ylinopeuden ajamisesta. Noin joka viidennessä tapauksessa sakolle oli vähintään kolme perustetta.

Maksamaton rike- ja rangaistumääräyssakko etenee ulosottoon noin 30 päivän sisällä maksukehotuksesta, jos nuori tai hänen vanhempansa ei maksa sakkoa²⁷. Ulosottotietojen yleinen tarkastelu osoitti, että vuoden 2013 aikana 15–17-vuotiailla oli noin 3 300 ulosottotapausta ja että näistä 61 prosenttia kohdistui poikiin ja 39 tyttöihin. Ulosottoasiat myös kerääntyivät samoille nuorille, sillä keskimäärin yhdellä nuorella oli 1,8 asiaa ulosotossa. Ulosottoasioiden määrä kasvoi myös iän myötä: 15-vuotiailla oli vireillä 533, 16-vuotiailla 2 180 ja 17-vuotiailla 3 284 ulosottoasiaa. Vuoden 2013 lopussa 15–17-vuotiailla nuorilla oli perinnässä keskimäärin 274 euroa ulosottomaksuja.

Vuoden 2013 nuoriin liittyvät ulosottoasiat koostuivat pääasiassa joukkoliikenteiden tarkastusmaksuista (n=1 553), liikennevakuutusmaksuista ja ajoneuvoveroista (liittyvät mopoihin tai viritettyihin mopoihin), perintäkuluista, rangaistusmääräyssakoista (liittyvät pitkälti mopoihin) ja terveysmaksuista esitetystä järjestyksessä. Pojilla liikennevakuutukseen, hyvikemaksuihin tai rike- ja rangaistusmaksuihin liittyvien asioiden osuus oli 21 prosenttia (n=1 283), tytöillä kahdeksan (n=455). Helsingissä ja Uudellamaalla korostuivat joukkoliikenteen tarkastusmaksut, kun taas niiden ulkopuolella painottuivat mopoiluun liittyvät maksut.

Mopoiluun liittyvän internet-aineiston keräsimme Motot.net-nettifoorumilta. Keskityimme kahteen keskusteluketjuun, joita nuoret olivat kirjoittaneet vuosina 2012 ja 2013: ”Paljonko olet maksanut sakkoja” ja ”Oletko jäänyt virimoposta kiinni poliisille”. Tämän aineiston avulla halusimme saada kuuluviin nuorten näkemyksiä heidän saamistaan mopoiluun liittyvistä sakoista ja rangaistuksista.

Yllä esitetyt mopoiluun liittyvät teemat nousivat esille myös nuorten käymissä internet-keskusteluissa. Rangaistuksia ja sakkoja harvemmin kritisoitiin. Nuoret ymmärsivät pääsääntöisesti mitä tekivät ja tiedostivat sakkoriskin. Sakko ikään kuin kuului asiaan ja niiden saamista pidettiin oikeutettuna. Nuoret esimerkiksi kertoivat miten he lähtivät ajamaan karkuun poliisia ja kuinka rekisterikilpiä peitettiin tai taitettiin, jotta ne pysyisivät poliisilta piilossa – tiedostaen, että nämä teot johtavat kiinni jätäessä erilaisiin seuraamuksiin.

Internetkeskustelujen perusteella sakkoja saatiin erityisesti mopojen virittämisestä, kypärättä ajosta sekä varusteiltaan ja ajokunnoltaan määräysten vastaisen mopon kuljettamisesta. Keskustelijoita näytti harmittavan erityisesti ajokortin suorittamisen lykkääminen ja kilpien poisto moposta. Näillä onkin usein nuoren arkielämän kannalta merkittävämpiä vaikutuksia kuin sakolla. Lisäksi mopon virittämisestä aiheutuvilla veromaksuilla oli taloudellista pelotevaikutusta. Nämä taloudellisesti ankarat sanktiot saattavatkin sakkojen ohella myötävaikuttaa velkaongelman syntymiseen jo ennen täysi-iän saavuttamista. Saatujen tulosten perusteella sakkojen sijaan nuorten mopoiluun liittyvissä rangaistuksissa olisikin ehkä hyvä siirtyä entistä useammin kilpien poistoon ja/tai ajokieltoon tai ajokortin suorittamisen lykkäämiseen.

²⁷ Liikennevakuutusmaksuihin ei tarvita käräjäoikeuden päätöstä, vaan ne etenevät suoraan ulosottoon ellei niitä makseta muistutuksen jälkeen.

NUORTEN AIKUSTEN VELAT, VELKAONGELMAT JA KEINOT TALOUDEN TASAPAINOTTAMISEKSI

Taustaa

Tutkimme nuorten aikuisten velkaantumista ja erilaisten velkaongelmien yleisyyttä keväällä 2015 internetissä kerätyn kyselyaineiston avulla (ks. tarkemmin Majamaa & Rantala 2016). Aineiston avulla haluttiin erityisesti tutkia niitä selviytymiskeinoja, joita nuorilla on velkojen takaisinmaksuvaikeuksissa sekä sitä, miten he hallitsevat omaa talouttaan – elämänvaiheessa, jossa rahaa on usein kulutushaluihin nähden vähän. Nuoruudessa tapahtuu myös useita merkittäviä elämänmuutoksia, joilla on vaikutusta taloudelliseen tilanteeseen (ks. myös Oksanen ja kumppanit 2016 & 2017).

Nuoret ja velka -internetkysely oli suunnattu 18–35-vuotiaille nuorille aikuisille, ja siihen saatiin kaikkiaan 1 019 vastausta. Aineiston keräämistavasta johtuen se ei ole empiirisesti edustava, mutta aineiston vahvuutena voidaan pitää sen antamaa mahdollisuutta vertailla ei-velallisten, velallisten ja velkaongelmaisten ryhmiä. Lisäksi aineiston avulla on mahdollista tarkastella erikseen subjektiivista ja objektiivista velkaongelmaa.

Kyselyyn vastanneista 69 prosentilla oli jonkinlaista velkaa. Yleisin velka oli opintolaina, asuntolaina oli toiseksi ja luottokorttivelka kolmanneksi yleisin lainamuoto. Pikavippi- ja/tai joustolainaa oli viidellä prosentilla vastanneista. Velallisten osuus kasvoi iän myötä; 18–19-vuotiaista vastanneista jotain velkaa löytyi 37 prosentilta, 20–24-vuotiaista 60 prosentilta, 25–29-vuotiaista 78 prosentilta ja 30–35-vuotiaista 86 prosentilta. Naisilla oli miehiä useammin velkaa (71 vs. 65 %).

Subjektiivinen velkaongelma oli noin joka viidennellä vastaajalla (19 %). Näiden velkaongelmaisten osuus kasvoi 18–19-vuotiaiden 14 prosentista 30–35-vuotiaiden 23 prosenttiin. Kun tämä velkaongelmaisten joukko suhteutettiin vain niihin joilla oli velkaa, kokonaiskuva muuttui. Näin tarkasteltuna yli neljäsosalta²⁸ löytyi subjektiivinen velkaongelma ja eniten sitä esiintyi nuorimmassa, 18–19-vuotiaiden ikäryhmässä (37 %²⁹). *Objektiivinen velkaongelma* löytyi kaiken kaikkiaan noin joka kymmenenneltä vastanneelta; useammin 30–35-vuotiaiden keskuudesta kuin sitä nuoremmilta ja miehiltä hieman useammin kuin naisilta (10,8 vs. 9,5 %). Erilaiset velkaongelmat yleistyivät voimakkaasti mitä useammalle eri taholle vastaajalla oli velkaa.

Velka, velkaongelma ja elämäntilanteet

Sosioekonomista asemaa kuvaavista muuttujista etenkin matala koulutus, kuten myös hyvin matalat (korkeintaan 500 euroa) käytettävissä olevat kuukausitulot olivat yhteydessä nuorten aikuisten velkaongelmiin. Tulojen kasvaessa velkaantuneiden osuudet kasvoivat, mutta hyvätuloisilla oli harvemmin velkaongelmia kuin huonotuloisilla. Myös korkeammin koulutetuilla oli useammin jotain velkaa kuin matalammin koulutetuilla, mutta velkaongelmat olivat huomattavasti yleisempiä vain peruskoulun kuin korkeakoulun tutkinnon suorittaneilla (ks. myös Oksanen ym. 2015). Opiskelijoilla velkaongelmia oli keskimäärin muita harvemmin, kun taas työttömällä ja eläkkeellä ym. pitkällä sairaslomilla olevilla niitä oli keskimääräistä

²⁸ Jonkin verran maksuvaikeuksia oli 17 ja merkittäviä maksuvaikeuksia 11 prosentilla vastanneista.

²⁹ Jonkin verran maksuvaikeuksia oli 16 ja merkittäviä maksuvaikeuksia 21 prosentilla vastanneista.

huomattavasti yleisemmin. Tulokset osoittivat myös, että vähintään kolmelle eri taholle velkaantuneet nuoret aikuiset olivat keskimääräistä huomattavasti useammin velkaongelmaisina kuin korkeintaan kahdelle taholle velkaantuneet.

Erilaisissa *elämäntilanteissa* olevat velkaantuivat ja joutuivat velkaongelmiin eri intensiteeteillä. Esimerkiksi vielä vanhempiansa kanssa asuvat vastaajat olivat harvimmoin velkaantuneita, eikä heillä juurikaan ollut velkaongelmia. Yksinasuvat tai muissa asumisratkaisuihin asuvien ongelmavelkaantuminen oli yleisempää kuin kumppanin kanssa asuvilla. Sen sijaan lasten syntymän myötä yhä useammalla vastaajalla oli velkaa. Sekä subjektiivisen että objektiivisen velkaongelman yleisyys oli suurta etenkin lapsiperheissä (ks. myös Oksanen ym. 2016).

Maksuvaikeudet näkyivät taloudellisten vaikeuksien lisäksi usein mielialaan liittyvinä oireina, kuten univaikeuksina, ahdistuksena ja ärtymyksenä. Yleisiä olivat myös häpeän tunne sekä saamattomuus hoitaa arkisia asioita. Naiset kokivat näitä lieveilmiöitä miehiä hieman yleisemmin ja vanhemmat ikäryhmät nuorempia yleisemmin.

Elämänmuutokset, velkaongelmat ja vanhemmilta saatu taloudellinen apu

Vielä julkaisemattoman artikkelikäsitelmän ”Life changes, debt problems and parental financial support among young adults” keskeiset tulokset³⁰ antavat lisävaloa elämänmuutosten, velkaongelmien ja vanhempien antaman taloudellisen avun yhteyksille. Artikkelin aineisto perustuu edellä esiteltyyn Nuoret ja velka -internetkyselyyn ja rajausten jälkeen se koostui 901 iältään 18–35-vuotiaasta nuoresta aikuisesta.

Luokittelimme vastaajan *velkaongelmaiseksi* nuoreksi aikuiseksi, jos vastaaja koki merkittäviä vaikeuksia velkojen takaisinmaksussa, hänellä oli laskuja perinnässä, hänellä oli maksuhäiriömerkintä tai hän oli ulosotossa. Vastaajat jotka vastasivat ”*kyllä*” kysymykseen ”*onko joku läheisesi auttanut sinua taloudellisesti eli lainannut tai antanut rahaa tai maksanut laskuja/ostoksia viimeisen vuoden aikana?*” esitettiin jatkokysymys ”*kuka tai ketkä läheisistäsi ovat auttaneet sinua taloudellisesti viimeisen vuoden aikana?*” Kaikki jotka valitsivat ”*äiti*” ja/tai ”*isä*” vaihtoehdon, luokiteltiin *taloudellista apua vanhemmiltaan* saaneeksi.

Elämänmuutoksista kysyttiin laajasti neljän eri kysymyspatteriston avulla, jotka liittyivät kyselyä edeltäneen 12 kuukauden aikana mahdollisesti pääasiallisessa toiminnassa, asumisessa, parisuhteessa ja perheessä sekä omassa/läheisen terveydessä tapahtuneisiin muutoksiin. Lisäksi kunkin neljän kysymyspatteriston kohdalla vastaajalla oli mahdollisuus kirjoittaa avovastaus. Yhteensä elämänmuutoksiin liittyviä kysymyksiä oli 22 (ks. tarkemmin Majamaa & Rantala 2016).

Velkaongelmat olivat selkeästi yleisempiä vastaajilla, jotka olivat jääneet työttömäksi, keskeyttäneet opiskelunsa, sairastuneet vakavasti tai joiden parisuhde oli loppunut kyselyä edeltäneen 12 kuukauden aikana. Kyselyä edeltäneen vuoden aikana vähintään neljä merkittävää elämänmuutosta kokeneilla oli myös muita yleisemmin velkaongelma. Kyselylomakkeen perusteella emme voineet kuitenkaan tehdä johtopäätöksiä siitä, olivatko elämänmuutokset olleet laukaisevina tekijöinä velkaongelmalle vai olivatko velkaongelmat johtaneet erilaisiin elämänmuutoksiin, kuten parisuhteen kariutumiseen tai asunnon vaihtoon.

³⁰ Käsitelmän vertaisarviointiprosessin aikana analyysit ja tätä kautta myös jotkin tulokset ja niistä tehtävät johtopäätökset saattavat vielä muuttua.

Vanhempien taloudellinen apu liittyi vahvasti pääasiallisen toiminnan muutoksiin, kuten työttömäksi jäämiseen, valmistumiseen ja varusmiespalvelukseen. Vastaajat saivat vanhemmiltaan taloudellista apua myös erityisesti, kun asumisjärjestelyissä tapahtui suuria muutoksia, esimerkiksi lapsuuden kodista poismuutto tai kumppanin kanssa yhteen muutto. Apua saatiin usein myös oman vakavan sairastumisen yhteydessä. Sen sijaan omilta vanhemmilta saatu taloudellinen apu oli vähäisempää vastanneille, jotka olivat hiljattain ostaneet oman asunnon tai saaneet lapsen.

Logistisen regressioanalyysin tulokset osoittivat, että velkaongelmilla ja nuorten saamalla taloudellisella avulla oli yhteys. Vastaajat, joilla oli velkaongelma, saivat siis yleisemmin taloudellista apua vanhemmiltaan kuin nuoret aikuiset joilla ei ollut velkaongelmaa. Tai vastaavasti vanhemmilta taloudellista apua saaneilla vastaajilla oli yleisemmin velkaongelma suhteessa niihin, jotka eivät olleet saaneet taloudellista apua vanhemmiltaan. Sen sijaan tarkasteltaessa elämänmuutosten ja velkaongelmien välistä yhteyttä merkitsevyystaso ei aivan ylittynyt. Tulokset antoivat kuitenkin viitettä siitä, että suhteellinen riski joutua velkaongelmiin oli korkeampi niillä nuorilla aikuisilla, joilla oli edellisen vuoden aikana vähintään neljä muutosta elämässään, kuin nuorilla, joilla oli korkeintaan yksi elämänmuutos. Sen sijaan nuoret saivat vanhemmiltaan taloudellista apua etenkin silloin, kun heillä oli vähintään viisi elämänmuutosta suhteessa niihin nuoriin, joilla oli korkeintaan yksi muutos samana aikana.

Ikä oli yhteydessä sekä nuorten aikuisten ongelmavelkaantumiseen että vanhemmilta saatuun taloudelliseen apuun. Vähintään 22 vuotta täyttäneet olivat 18–21-vuotiata yleisemmin velkaongelmaisia. Sen sijaan yhä harvempi vastaaja sai vanhemmiltaan taloudellista apua lähestyessään 30 ikävuoden rajapyykkiä tai ylitettyään sen. Asumismuodolla tai lapsi-muuttujalla ei ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä vanhemmilta saatuun taloudelliseen apuun. Velkatyyppien lukumäärän ja vanhemmilta saadun taloudellisen avun välillä ei ollut yhteyttä. Sen sijaan velkatyyppien lukumäärän ja velkaongelmien välillä löytyi vahva yhteys.

Selviytymiskeinoja

Taloudellisista vaikeuksista keskusteltiin useimmiten oman kumppanin tai puolison kanssa ja/tai omien vanhempien kanssa. Naiset keskustelivat läheisten kanssa maksuvaikeuksistaan miehiä herkemmin ja vanhemmat ikäryhmät nuoria yleisemmin. Kuitenkin reilu kolmasosa maksuvaikeuksissa olevista vastaajista ei ollut keskustellut viimeaikaisista ongelmista läheistensä kanssa. Läheisten kanssa keskustelu ei kuitenkaan olet ainoa tapa saada tietoa ja vertaistukea; maksuvaikeuksia kokevista neljäsosa oli hakenut tietoa ja/tai vertaistukea internetistä. Näiden lisäksi neljäsosa maksuvaikeuksia kokevista oli myös hyödyntänyt jonkin institutionaalisen tahon, kuten viranomaisen, järjestön, pankin tai seurakunnan maksuvaikeuksiin tarjoamaa apua.

Ne, joilla oli subjektiivinen ja/tai objektiivinen velkaongelma, pyrkivät aktiivisesti parantamaan taloudellista tilannettaan. Kulutuksen vähentäminen arkielämässä oli yleinen keino, ja kaikkiaan kaksi kolmasosaa vastaajista oli vähentänyt kulutustaan taloudellisista syistä. Naiset olivat vähentäneet kulutustaan miehiä yleisemmin usealla eri osa-alueella ja vanhemmat nuorempia ikäryhmiä yleisemmin. Etenkin ne vastaajat, joilla oli vakava (objektiivinen) velkaongelma, olivat vähentäneet kulutustaan usealla eri osa-alueella, mutta myös vanhempien ja läheisten apuun turvautuminen oli yleistä. Lähes kaksi kolmasosaa vastanneista oli saanut jonkinlaista taloudellista apua läheiseltään (usein juuri omilta

vanhemmiltaan) kyselyä edeltäneen vuoden aikana. Naiset olivat saaneet taloudellista apua miehiä ja nuoret vanhempia ikäryhmiä yleisemmin.

Myös kierrättäminen, kuten käytettyjen tavaroiden ostaminen ja myyminen oli yleinen keino tasapainottaa omaa taloudellista tilannetta, etenkin naisten keskuudessa. Yli puolet vastanneista (55 %) ilmoitti ostaneensa tarvitsemansa tavaran käytettynä ja yli kolmasosa vastanneista (37 %) kertoi myyneensä käytettyjä tavaroita tai vaatteita esimerkiksi kirpputorilla. Työtuntien lisääminen tai lisätyön etsiminen oli yleistä etenkin nuorimmissa, alle 25-vuotiaiden ikäryhmässä, kun taas asumiskustannuksiin liittyvät ratkaisut (muut kuin asunnon myyminen) olivat yleisiä keinoja tasapainottaa omaa taloutta vanhemmissa, yli 25-vuotiaiden ikäryhmissä.

Vastanneista suurin osa suhtautui harkiten velkaantumiseen ja velan ottamiseen, ja säästämiseen liittyvät asenteet saivat yleistä kannatusta. Moni kyselyyn vastaaja kuitenkin koki, että ihmisten maksumoraali on heikentynyt viime vuosina ja että nuoret velkaantuvat, koska he eivät hallitse luottorahan käyttöä³¹. Yli puolet (57 %) vastaajista oli myös melko tai täysin samaa mieltä väitteen ”nuoret velkaantuvat koska lainan / luottorahan saaminen on liian helppoa” kanssa. Opiskelujen rahoittaminen velkarahalla nähtiin normaalina ilmiönä nykypäivänä, mutta usko hyvinvointivaltion apuun oli vahva; 66 prosenttia alle 25-vuotiaista vastaajista oli sitä mieltä, että sosiaalitoimen kuuluu avustaa, jos nuori ei suoriudu asumiskuluista.

VIIME VUOSIEN MUUTOKSET VAKAVISSA VELKAONGELMISSA: KAHDEN VELKOMUSTUOMIOAINEISTON TARKASTELUA

Taustaa

Velkomustuomioita koskevilla tilastollisilla tietokannoilla ei näy alkuperäisvelkojia, sillä haastehakemuksen kantajana on yleensä perintätoimisto. Alkuperäisvelkojien erittely edellyttää velkomustuomioiden yksittäistä, manuaalista läpikäymistä. Tilasimme keväällä 2015 Oikeusrekisterikeskukselta 2 000 velkomustuomiota. Pyrkimyksenä oli luoda kokonaiskuva siitä, minkälaisista asioista velkomustuomioita ylipäänsä annetaan. Toisena keskeisenä lähtökohtana oli arvioida vuonna 2013 kesäkuussa voimaan tulleen pikavippiuudistuksen vaikutuksia siltä osin kuin ne näkyvät velkomustuomioissa. (Ks. tarkemmin Majamaa, Rantala & Sarasoja 2016.) Tulosten innoittamina tilasimme kesällä 2016 toisen 5 000 velkomustuomiota käsittävän raaka-aineiston Oikeusrekisterikeskukselta.

Tämä osio perustuu näiden kahden velkomustuomioaineiston perustuloksiin. Tarkastelemme ensinnäkin velkomustuomioiden pääomien suuruuksissa tapahtuneita viimeaikaisia muutoksia. Tämän jälkeen analysoimme velkomustuomion saaneiden ikä- ja sukupuolirakenteessa ja velkojien osuuksissa tapahtuneita muutoksia. Lisäksi erittelemme etämyynnistä ja tililuotoista sekä kertaluontoisista pikavipeistä ym. kulutusluotoista velkomustuomion saaneiden velkapääomat ja niissä tapahtuneet viimeaikaiset muutokset.

³¹ 80 prosenttia vastaajista oli täysin tai melko samaa mieltä väitteen ”nuoret velkaantuvat, koska he eivät hallitse lainan / luottorahan käyttöä” kanssa.

Velkomustuomioista koodattiin velallista koskevia tietoja (ikä, sukupuoli ja asuinpaikka), velkaan liittyviä tietoja (velkapääomien ja niihin liittyvien kulujen määriä) sekä alkuperäistä velkojaa ja kantajaa koskevia tietoja³². Luokittelimme aineiston alkuperäisvelkojan mukaan seuraaviin ryhmiin: *asuminen* (vuokratulot, sähkökulut ja muut asumiseen liittyvät kulut); *telepalvelut* (tarkemmin jaoteltuina TV-palvelut ja operaattoripalvelut); *sanoma- ja aikakauslehdet*; *etämyynti ja tililuotto* (etämyynti, etämyynnin tililuotto ja muu tililuotto); *luotonantoyritys* (vakuudettomat pikavipit ym. kulutusluotot ja muut kertaluotot); *luottokunta/luottokorttivelka*; *pankki luotonantajana*; *velkakirja*; *muu pankkiasia*; *vertaislainat*; *terveyspalvelut* ja *muu*. *Tuntematon*-kategoriaan sijoitettiin ne velkomustuomioiden alkuperäisvelkojat, joista ei ollut saatavilla tietoa.

Yllä esitetty lista kertoo, minkä tyyppisistä velkasaatavista velkomustuomiot pääsääntöisesti koostuvat. Nämä käräjäoikeuden päätökseen ja pääosin kulutukseen liittyvät velkomustuomiot muodostavat kuitenkin vain osan oikeudelliseen perintään päätyvistä saatavista. Suoraan ulosottokelpoisia saatavia ovat esimerkiksi liikennevakuutus- ja veromaksut, sakot sekä sosiaali- ja terveyspalvelujen maksut (julkiset, ei yksityiset palvelut).

Ensimmäinen velkomustuomioaineisto käsitti 1 954 satunnaisotannalla kerättyä yksipuolista, yksityishenkilöä koskevaa velkomustuomiota ajanjaksolta 1.7.2012–30.6.2014. Toinen aineisto 4 962 velkomustuomiota ajanjaksolta 1.1.2014–31.6.2016. Rajausten³³ jälkeen ensimmäiseen aineistoon jäi 1 877 ja toiseen aineistoon 4 841 velkomustuomiota. Aineistoja tarkasteltiin kahdella eri tavalla: kahtena erillisenä kokonaisuutena (2012–2014 ja 2014–2016) ja yhtenä aikasarjana (2013–2016). Jälkimmäisessä tarkastelussa vuoden 2013 velkomustuomioita analysoitiin vuosien 2014–2016 aineiston yhteydessä. Yhtenäinen aikasarja koostui siis velkomustuomioista, jotka oli määrätty vuosien 2013–2015 ja vuoden 2016 ensimmäisen vuosipuolikkaan aikana, eli ajallinen jatkumo oli yhteensä 3,5 vuotta.

Velkomustuomioita tarkasteltiin³⁴ velallisen mukaan eli tuomioittain. Velallisilla oli kuitenkin toisinaan velkaa useammalle kuin yhdelle alkuperäisvelkojalle³⁵. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että velkomustuomioiden sisältämiä pääomia tarkasteltiin analyyseissä erillisinä velkapääomina ja esimerkiksi keskiluvut laskettiin velkomustuomioiden sisältämistä yksittäisistä velkapääomista. Myös alkuperäisvelkojia tarkasteltiin mahdollisuuksien mukaan itsenäisesti, ja useita eri alkuperäisvelkojia sisältävissä velkomustuomiossa velallinen luokiteltiin useampaan eri alkuperäisvelkojaryhmään.

Tuloksia

Velkomustuomioiden sisältämien velkapääomien keskimääräinen suuruus kasvoi huomattavasti kahden ajankohdan välillä: vuosien 2012–2014 aineistossa niiden keskiarvo oli

³² Laura Sarasoja ja Mira Keränen koodasivat ensimmäinen, vuosien 2012–2014 velkomustuomioaineiston. Uudemman, vuosien 2014–2016 velkomustuomioaineiston koodasivat Noora Alasuutari ja Laura Sarasoja.

³³ Analyysien ulkopuolelle rajattiin velkomustuomiot, joissa ei ollut tietoa vastaajan iästä sekä ne, jotka liittyivät yritystoimintaan.

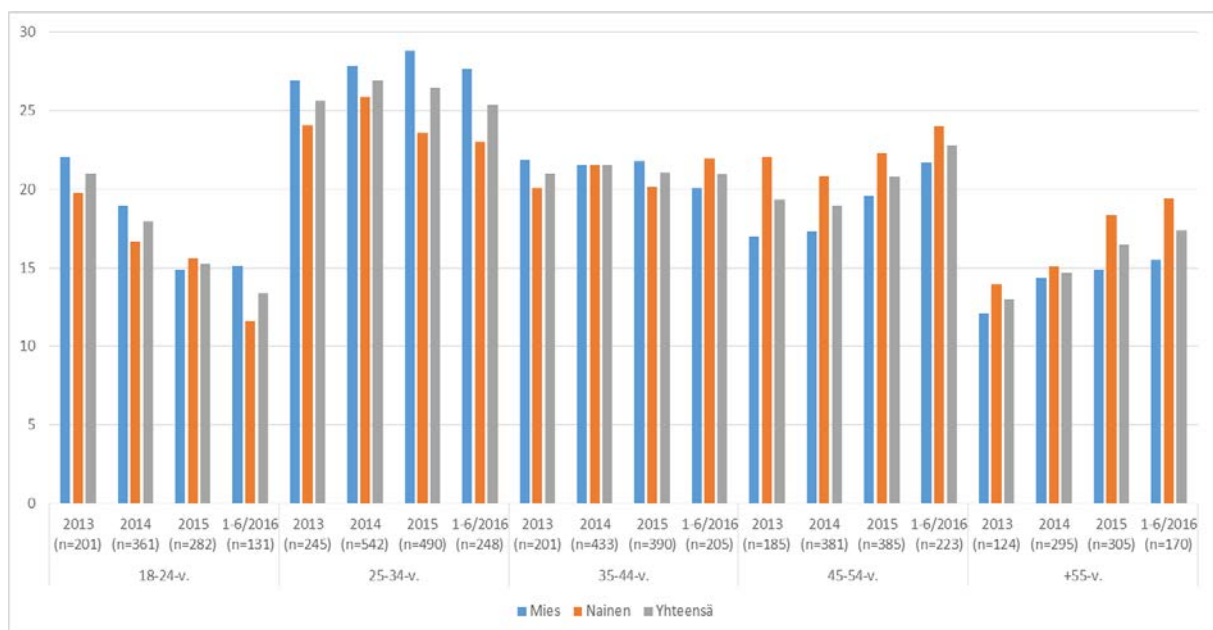
³⁴ Velkatyyppejä tarkastellaan ikäryhmittäisten ja sukupuolittaisten prosentiosuuksien avulla. Tutkimuksessa vertaillaan myös eri velkatyyppien pääomista laskettuja euromääräisiä keskilukuja eli keskiarvoja (ka) ja mediaaneja (md), ja niitä esitetään sekä ikäryhmittäin että sukupuolen mukaan.

³⁵ Vuosien 2012–2014 aineistossa 22,5 prosentilla oli useampi kuin yksi velkapääoma, kun taas vuosien 2014–2016 aineistossa osuus oli noussut 31,3 prosenttiin.

928 ja mediaani 256 euroa³⁶, kun vuosien 2014–2016 aineistossa keskiarvo oli noussut 1 421 ja mediaani 310 euroon. Pienimmät velkapääomat löytyivät molemmissa aineistoissa nuorimmasta ikäryhmästä eli 18–24-vuotiailta. Suurimmat velkapääomien keskiarvot löytyivät molemmissa aineistossa 45–54-vuotiailta. Sen sijaan mediaanit olivat suurimmat vuosien 2012–2014 aineistossa 45–54-vuotiaiden ikäryhmässä ja vuosien 2014–2016 aineistossa 55 vuotta täyttäneillä.

Molemmissa aineistoissa velalliset olivat useammin miehiä kuin naisia; ensimmäisessä aineistossa miesten osuus oli 53,9 ja naisten 46,1 prosenttia. Jälkimmäisessä aineistossa osuudet olivat lähes samat (54,0 ja 46,0 %). Miesvelallisilla oli myös naisia keskimäärin suuremmat velkapääomat molemmissa aineistoissa keskiarvolla ja mediaanilla mitattuna.

Vuosikohtainen tarkastelu (vuodet 2013–2016) osoitti, että velkomustuomion saaneet olivat yleisimmin 25–34-vuotiaita miehiä (kuvio 1). Sen sijaan velallisten osuus väheni kaikkina 3,5 vuotena 18–24-vuotiaiden ikäryhmässä (sekä naisilla että miehillä) ja nousi vanhemmissa, 45–54-vuotiaiden ja 55 vuotta täyttäneiden ikäryhmissä (sekä naisilla että miehillä). Esimerkiksi vuonna 2013 velkomustuomion saaneiden 18–24-vuotiaiden naisten osuus oli 20 prosenttia naisvelallisista, kun vuonna 2016 heidän osuutensa naisvelallisista oli enää 12 prosenttia.

Kuvio 1 Velkomustuomioiden ikäryhmittäinen ja sukupuolittainen jakautuminen (%) ajanjaksolle 2013–2016

Velkomustuomion saaneiden painottuminen entistä vanhempiin ikäryhmiin näkyi myös velallisten keski-ään nousuna. Vuosien 2012–2014 aineistossa velalliset olivat keskimäärin 37,8 vuotiaita (miehet 37,3 ja naiset 38,4 vuotiaita), kun uudemmassa aineistossa velalliset olivat keskimäärin 39,5 vuotiaita (miehet 38,7 ja naiset 40,4 vuotiaita).

Velkomustuomioiden pääasiallisena aiheuttajana vuosien 2014–2016 aineistossa olivat edelleen *luotonantoyrityksiin* liittyvät velat, joskin tämän velkatyyppin osuuksissa tapahtui eniten laskua kahden aineiston välillä. Etenkin *pikavippien ym. kulutusluottojen* osuus velkomustuomioiden aiheuttajana laski. *Luotonantoyrityksiin* liittyvien velkojen

³⁶ Luvut eroavat hieman aikaisemmin julkaisuista keskiluvuista (ks. Majamaa, Rantala ja Sarasoja 2016, s. 18, taulukko 3), sillä tässä esitettyihin keskilukuihin on laskettu mukaan velkapääomiin liittyvät kulut ja korot.

ikäryhmittäiset osuudet velkomustuomioissa laskivat etenkin 18–24- ja 35–44-vuotiaiden ikäryhmissä. Esimerkiksi 18–24-vuotiailla luotonantoyrityksiin liittyvien velkojen osuus laski 64 prosentista 38 prosenttiin.

Velkatyyppien osuudet sen sijaan kasvoivat eri aineistojen välillä *asumiseen, etämyyntiin ja tililuottoon* sekä *muihin* liittyvissä veloissa. Tarkasteltaessa suhteellisen osuuden muutosta kasvoivat etenkin *etämyynnin muihin tililuottoihin*³⁷ ja *vertaislainoihin* liittyvät velat. Etämyyntiin ja tililuottoihin liittyvät alkuperäisvelkojen osuudet kasvoivat varsinkin kahdessa vanhimmassa ikäryhmässä. 45–54-vuotiailla niihin liittyviä velkomustuomioita oli vuonna 2013 alle joka kymmenennellä, kun vuoden 2016 alkupuoliskolla niiden osuus oli noussut noin viidesosaan. 55 vuotta täyttäneillä nousua oli seitsemän prosenttiyksikköä. Nuorilla aikuisilla (18–34-vuotiaat) etämyyntiin ja tililuottoihin liittyvät velkasaatavat olivat jo vuonna 2013 korkealla tasolla, ja niiden nousu oli kaikinensa maltillisempaa kuin vanhemmissa ikäryhmissä.

Miehillä ja naisilla velkaongelmia aiheuttivat lisääntyvästi etenkin *muut tililuottovelat* ja *vertaislainat*. Esimerkiksi vertaislainojen osuus nousi miehillä 0,5 prosentista 1,3 prosenttiin ja naisilla 0,4 prosentista 1,4 prosenttiin. Kannattaa kuitenkin huomata, että vertaislainojen osuus velkomustuomioiden aiheuttajina oli vuosien 2014–2016 aineistossa edelleen hyvin matala (1,3 %). Naisilla nousivat miehiä enemmän vertaislainoihin, sanoma- ja aikakausilehtiin sekä vuokriin, vastikkeisiin ym. maksuihin liittyvien velkomustuomioiden osuudet, joista etenkin sanoma- ja aikakausilehdissä ja vertaislainoissa naiset kirivät miesten rinnalle ja ohi. Sen sijaan miehet saavuttivat ja menivät selkeästi naisten ohi operaattorimaksuihin liittyvissä alkuperäisveloissa.

Velkomustuomioon johtaneiden kertaluontoisten *pikavippien ym. kulutusluottojen* keskimääräinen suuruus jatkoi kasvuaan ajanjaksolla 2013–2016. Vuonna 2013 pikavippien ja kulutusluottoihin liittyvien pääomien keskiarvo oli 374 euroa, kun vuonna 2016 keskiarvo oli noussut 764 euroon. Pikavippeihin ym. kulutusluottoihin liittyvien velkapääomien keskiluvut kasvoivat etenkin vanhimmassa ikäryhmässä (+55-vuotiaat). Kyseisessä ikäryhmässä keskiarvot lähes 3-kertaistuivat. Nuorten aikuisten (18–34-vuotiaat) pikavippien ym. kulutusluottojen keskiarvot lähes 2-kertaistuivat seurantajaksolla.

Pikavippiuudistuksella näyttää olleen positiivinen vaikutus etenkin nuorten aikuisten velkaongelmien vähenemiseen. Tosin niihin liittyvien velkojen keskimääräinen suuruus on kasvanut. Muutoksen vaikutuksia tulisi seurata: jos velkaantuminen lähtee liikkeelle alun alkaenkin suuremmista summista, voi velkataakka kasvaa nopeasti ylivoimaiseksi ja saada aikaan kauaskantoisia vaikutuksia itsenäistä taloudenhallintaa opettelevan nuoren elämässä. Lakimuutoksilla voi siis olla arvaamattomia sivuvaikutuksia, tai ne eivät välttämättä toimi täysin kuten on tarkoitettu.

³⁷ Muu tililuotto -luokkaan on koodattu hyödykesidonnaiset kertaluotot, jotka liittyvät muuhun kuin etämyyntiostosten rahoittamiseen. Tällöin rahoitusyhtiö on myöntänyt rahoituksen, joka on sidottu laskuun tai ostoon, eikä luotonottaja saa rahaa käytettäväkseen. Monet näistä ovat tilimuotoisia luottoja, joiden kautta rahoittaja maksaa laskun ostotuotteeseen liittyvälle velkojalle

LÄHTEET:

Majamaa, Karoliina & Rantala, Kati (2016). *Nuorten aikuisten velat, velkaongelmat ja keinot talouden tasapainottamiseksi*. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Helsingin yliopisto. Katsauksia 16/2016.

Majamaa, Karoliina; Rantala Kati & Sarasoja, Laura (2016). *Velkaongelmien luonne ja pikavippiuudistuksen vaikutukset velkomustuomioiden valossa*. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Helsingin yliopisto. Katsauksia 9/2016.

Oikeusministeriö (2017) Arviomuistio pikaluottosääntelyn kehittämisvaihtoehdoista. OM 16/41/2016. Oikeusministeriön lainvalmisteluosasto (Aspelund, Kummoinen, Leppänen). Helsinki.

Oksanen, Atte; Aaltonen, Mikko & Rantala, Kati (2015). Determinants of Debt Problems in a Nordic Welfare State: a Finnish Register-Based Study. *Journal of Consumer Policy* 38(3), 229–246.

Oksanen, Atte; Aaltonen, Mikko & Rantala, Kati (2016). Debt problems and life transitions: a register-based panel study of Finnish young people. *Journal of Youth Studies*.

Oksanen, Atte; Aaltonen, Mikko; Majamaa, Karoliina & Rantala, Kati (2017). Debt problems, home-leaving, and boomeranging: a register-based perspective on economic consequences of moving away from parental home. *International Journal of Consumer Studies*.

Rantala, Kati & Majamaa, Karoliina (2015). Nuorten velkaongelmien luonne ja laajuus. Teoksessa: Majamaa, K. (toim.): *Nuoret, velka ja yhteiskunta: koukusta loukkuun*. Seminaarijulkaisu 2015, s. 7–15.

Rantala, Kati; Majamaa, Karoliina & Oksanen, Atte (2015). Mopoilun nurjat puolet: laittomat ulottuvuudet ja oikeudelliset seuraamukset. *Nuorisotutkimus* 33 (1), s. 38–54.

Rantala Kati (2016) Argumentointi hallituksen esityksissä: keskeiset ehdotukset ja vaikutusten arviointi. *Oikeus* 2016 (45); 2: 159–183.

Tilastokeskus (2010). *Oikeustilastollinen vuosikirja 2009*. Helsinki: Tilastokeskus.